

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство (ВННОТ, Харків, Україна)
World Scientific Noosphere-Ontological Society (WSNOS, Boston, USA)
Weltwissenschaftliche Noosphäre-Ontologische Gesellschaft (WNOG, Köln, Bundesrepublik Deutschland)
Громадська організація «Фонд розвитку науки та освіти «ІНТЕЛЕКТ» (Харків, Україна)

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

*Міжнародний періодичний збірник наукових праць
за загальною редакцією В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка*

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING OF YOUTH IN THE XXI CENTURY

*International Periodical Collection of Scientific Papers
edited by V. P. Babych, O. M. Khvostychenko*

GEISTIGE UND INTELLEKTUELLE ERZIEHUNG UND AUSBILDUNG DER JUGEND IM XXI JAHRHUNDERT

*Internationale regelmäßig erscheinende Sammlung wissenschaftlicher Beiträge
unter der Gesamtedaktion von V. P. Babych, O. M. Khvostychenko*

Випуск / Issue / Ausgabe
V — 2023

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство (ВННОТ, Харків, Україна)
World Scientific Noosphere-Ontological Society (WSNOS, Boston, USA)
Weltwissenschaftliche Noosphäre-Ontologische Gesellschaft (WNOG, Köln, Bundesrepublik Deutschland)
Громадська організація «Фонд розвитку науки та освіти «ІНТЕЛЕКТ» (Харків, Україна)

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В XXI СТОЛІТТІ

*Міжнародний періодичний збірник наукових праць
за загальною редакцією В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка*

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING OF YOUTH IN THE XXI CENTURY

*International Periodical Collection of Scientific Papers
edited by V. P. Babych, O. M. Khvostychenko*

GEISTIGE UND INTELLEKTUELLE ERZIEHUNG UND AUSBILDUNG DER JUGEND IM XXI JAHRHUNDERT

*Internationale regelmäßig erscheinende Sammlung wissenschaftlicher Beiträge
unter der Gesamtedaktion von V. P. Babych, O. M. Khvostychenko*

**Випуск / Issue / Ausgabe
V — 2023**

ХАРКІВ / BOSTON / KÖLN

УДК 37.01/09(058)

*РЕКОМЕНДОВАНО ДО ВИДАННЯ РІШЕННЯМ ВЧЕНОЇ РАДИ
ВСЕСВІТНЬОГО НАУКОВОГО НООСФЕРНО-ОНТОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА, м. ХАРКІВ
(протокол 11/1 від 10.11.2023 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Потапчук Тетяна Володимирівна — доктор педагогічних наук, професорка, професорка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ;

Кікінежді Оксана Михайлівна — доктор психологічних наук, професорка, професорка кафедри психології, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль;

Панфілов Олександр Юрійович — доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого.

Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка. Харків : НДВП «Інтелект-Експрес-Капітал», 2023. Вип. 5. 468 с.

ISSN 2708-4809

У збірнику розглянуто ціннісні орієнтири духовно-інтелектуального виховання та розвитку якостей особистості в сучасних умовах. Розкрито особистісні та соціальні детермінанти духовно-інтелектуального виховання і навчання в системі неперервної освіти. Проаналізовано історичні та порівняльні аспекти в теорії і практиці духовно-інтелектуального виховання й навчання. Акцентовано на практичній значущості розвитку духовно-інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу. Розраховано на науковців, педагогів, здобувачів загальної середньої та всіх рівнів вищої освіти, методистів, управлінців, громадську спільноту, батьків.

Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century : the international periodical collection of scientific papers / ed. by V. P. Babych, O. M. Khvostychenko. Kharkiv : RPE "Intellect-Express-Capital", 2023. Issue 5. 468 p.

ISSN 2708-4809

The collection considers the values of spiritual and intellectual upbringing and the development of qualities of the personality in modern conditions. It is revealed the personal and social determinants of spiritual and intellectual upbringing and teaching in the system of continuing education. It is analyzed historical and comparative aspects in the theory and practice of spiritual and intellectual upbringing and teaching. It is emphasis on the practical significance of the development of the spiritual and intellectual potential of the subjects of the educational process. It is designed for scientists, teachers, applicants for general secondary and all levels of higher education, methodologists, managers, civil society, and parents.

Geistige und intellektuelle Erziehung und Ausbildung der Jugend im XXI Jahrhundert : internationale periodische Sammlung wissenschaftlicher Beiträge / herausgegeben von V. P. Babych, O. M. Khvostychenko. Charkiw : FPS „Intellect-Express-Capital“, 2023. Ausgabe 5. 468 p.

ISSN 2708-4809

Die Sammlung befasst sich mit den Wertorientierungen der geistigen und intellektuellen Erziehung und der Entwicklung von Persönlichkeitsqualitäten unter modernen Bedingungen. Die persönlichen und sozialen Determinanten der geistigen und intellektuellen Erziehung und Ausbildung im System der Weiterbildung werden aufgezeigt. Die historischen und vergleichenden Aspekte in Theorie und Praxis der geistigen und intellektuellen Erziehung und Ausbildung werden analysiert. Die praktische Bedeutung der Entwicklung des geistigen und intellektuellen Potenzials der am Bildungsprozess Beteiligten wird hervorgehoben. Das Buch richtet sich an Wissenschaftler, Lehrer, Studenten der allgemeinen Sekundarstufe und aller Stufen der Hochschulbildung, Methodiker, Manager, die Zivilgesellschaft und Eltern.

© ВННОТ, 2023

© ФРНО «Інтелект», 2023

© ТОВ «НДВП «Інтелект-Експрес-Капітал», 2023

ISSN 2708-4809

Потенціал гурткової роботи у розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів початкової освіти. <i>Десятник К. В., Ткачук Т. С.</i>	217
Формування комунікативних навичок молодших школярів засобами гри у контексті духовно-морального розвитку особистості. <i>Вороніна С. О.</i>	220
Вагомість курсу «народознавство» для духовно-інтелектуального розвитку особистості майбутнього педагога. <i>Беценко Т. П.</i>	224
Організація позаурочної діяльності з формування патріотичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. <i>Бугай Ю. С., Павленко Ю. Г.</i>	228
Інтелектуальний потенціал використання ігрових технологій у новій українській школі. <i>Ільїна О. О., Линник І. В.</i>	233
Природничо-наукова освіта дітей старшого дошкільного віку засобами інформаційних технологій. <i>Андрєєва Т. Т., Дзюбенко О. В., Пишва (Бицюк) Т. А.</i>	237
Духовно-інтелектуальне навчання на уроках новогрецької мови у початковій школі. <i>Зінківська В. С.</i>	241
Ритміка як метод залучення початкових класів на уроках мистецтва. <i>Панасенко Ю. А.</i>	246
Алгоритм взаємодії педагогів і студентів-медиків. <i>Терещенко А. А., Ковтун О. В., Дьячкова З. Е.</i>	253
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА АКМЕОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ	261
Психологічні виміри духовно-інтелектуального становлення особистості в контексті егалітарної парадигми. <i>Кікінежді О. М., Василькевич Я. З.</i>	262
Психолого-педагогічні аспекти розвитку духовності майбутнього вчителя початкової школи. <i>Макарчук В. В.</i>	268
Психологічний підхід до проблеми духовно-інтелектуального навчання молоді в умовах війни в Україні. <i>Духовний І. О., Мураль В. Я.</i>	273
Психологічні аспекти педагогічної діяльності в умовах військової агресії проти України. <i>Феденко Д. О.</i>	277
Особливості використання моделей і способів надання психологічної допомоги в інтернеті. <i>Гнатко М. М., Федорів М. Л.</i>	281
Роль цифровізації соціально-психологічного навчання (АСПН) у психологічному консультуванні. <i>Колос В. О., Савчак Т. М.</i>	287
Інклюзивна освіта та толерантність: шлях до формування суспільства рівних можливостей. <i>Боровисюк Т. В., Файн А. В.</i>	291
Формування емоційного інтелекту українських мігрантів в період повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. <i>Кожем'якіна І. В.</i>	299
Духовність як ресурс подолання стресу у поліціантів: закордонний досвід вивчення проблеми. <i>Пономаренко Я. С.</i>	303

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕГАЛІТАРНОЇ ПАРАДИГМИ

Кікінежді О. М.

доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Василькевич Я. З.

кандидат психологічних наук, доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

У статті розглядається проблема духовно-інтелектуального становлення особистості крізь призму основних підходів гуманістичної психології та вітчизняної філософсько-педагогічної спадщини. Проаналізовано принципи егалітарно-особистісного підходу як засадничі у формуванні екоментального освітнього середовища для дітей та молоді. Визначено шляхи становлення егалітарної особистості.

Ключові слова: *духовність, інтелектуальність, особистість, егалітарність, особистісно-егалітарний підхід.*

The article deals with the problem of spiritual and intellectual formation of the individual through the prism of the main approaches of humanistic psychology and the national philosophical and pedagogical heritage. The principles of the egalitarian and personal approach as fundamental in the formation of an ecological educational environment for children and youth are analyzed. The ways of forming an egalitarian personality are defined.

Keywords: *spirituality, intellectuality, personality, egalitarianism, personal and egalitarian approach.*

В умовах боротьби з російським агресором і відстоювання української державності актуалізується проблема духовно-інтелектуального становлення зростаючої особистості, необхідність розвитку національної ідентичності та самосвідомості молодого покоління, що стосується його цінностей, життєвих смислів, особливостей самовизначення тощо.

У контексті людиноцентричної парадигми «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), в тому числі й егалітарна, є важливим пріоритетом у гуманізації освітнього процесу (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Васюгинський, Т. Говорун, В. Кравець, В. Куєвда, С. Максименко, О. Сухомлинська, В. Татенко, Т. Титаренко). Її підвалини закладені в ідеях виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), науково-філософській

рефлексії гармонізації зростаючого впливу людинознавчої науки на життя соціумів і людства загалом (В. І. Вернадський), філософсько-педагогічній «матриці» української освіти як світоглядно-виховного чинника (Г. Сковорода, Г. Ващенко, М. Драгоманов, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) та підґрунтя для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення егалітарного світогляду усіх учасників педагогічної взаємодії — батьків, педагогів та дітей.

Як наголошує Г. Балл, «гуманістична орієнтація в галузі освіти, виховання, психологічної допомоги тощо передбачає спрямованість: а) на гармонійне вдосконалювання цілісної особи; б) на підвищення рівня її власне особистісного розвитку, що потребує якомога більш повного й органічного (відповідного ресурсам і потенціям особи) її «входження в культуру», причому не тільки як носія, але і як суб'єкта останньої. Утім, на думку вченого, точніше говорити про входження в систему, компоненти якої представляють репродуктивно-нормативну й діалогічно-творчу сторони культури у її загальнолюдському, особливих (національних, професійних та ін.) та індивідуальних (особистісних) модусах» [1, с. 178].

Вітчизняна психологія акцентує увагу на розвитку індивіда в системі процесів самопобудови і самоздійснення, гармонізації його внутрішнього світу із зовнішнім в умовах соціокультурної різноманітності, забезпечення можливостей постійного духовно-інтелектуального самовдосконалення особистості, що є свідченням її самоцінності та права на індивідуальну неповторність.

Категорія особистості у національній психології розглядається з точки зору раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації (Г. Балл, І. Бех, Р. Трач), «генези здійснення особистості» (С. Максименко), духовно-екзистенційного розуміння особистості (М. Боришевський, В. Васютинський, Т. Говорун, З. Карпенко, Р. Павелків, Е. Помиткін, М. Савчин, Т. Яблонська), як соціокультурної реальності, коли осмислює себе і своє життя в певних дискурсах (Т. Титаренко, В. Москаленко, Н. Чепелева), суб'єкта самовизначення і здійснення вчинку (В. Роменець, В. Татенко), актуалізації творчої сутності людини (В. Моляко, О. Кульчицька), створення інтелектуально насиченого середовища (М. Смульсон), історико-психологічної реконструкції психологічної думки та діалогічності української культури (І. Данилюк, В. Куєвда, В. Литовський, Ю. Рождественський, М. Слюсаревський, В. Турбан, В. Шмаргун, М.-Л. Чєпа та ін.).

У психологічному вимірі особливого значення набуває зміст цінностей, що культивуються у гендерному освітньому дискурсі, орієнтація на

егалітарний характер статевої ролі, який забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Неповторність індивідуального зростання жінки і чоловіка поступово стають громадянськими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом побудови взаємин статей на принципах егалітарності (рівності прав і можливостей), поваги до людської гідності, дотримання демократичних цінностей і свобод, рівності, справедливості, верховенства права, доступності тощо.

Егалітарність особистості з позиції гуманістично-екзистенційної психології розуміється як самодостатність, позиція суб'єктності в життєтворенні, актуалізація власних устремлінь, сприйняття себе без захисних механізмів, відкритість до досвіду й водночас опора на власні сили, свобода від стереотипізованих очікувань у пошуку особистісних смислів.

Здійснений контент-аналіз найбільш виразних настановлень класиків філософсько-педагогічної думки (Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Г. Ващенко, М. Драгоманов, С. Русова, А. Макаренко, К. Ушинський та ін.) дав змогу виявити «етнопсихопедагогічну матрицю» поширення егалітарних настановлень в умовах сьогодення, довести, що особистість виступає суб'єктом життєтворчості, історіокультури, свободотворчості, націотворення. Зокрема, світоглядна система видатного українського філософа Григорія Сковороди про ідеальний суспільний устрій, «духовної республіки» з рівними відносинами між людьми, з пануванням любові, рівності, справедливості, добра є уособленням української національної ідеї про виховання нової людини через самопізнання, здібність пізнати саму себе, визначити власний життєвий шлях, знайти і зайняти в суспільстві гідне для себе місце. У контексті нашого дослідження, природна «нерівна рівність» означає, що люди нерівні у своїх відмінностях, але є рівними у можливостях реалізувати свої природні здібності, тобто відображає самореалізацію та самоствердження особистості. Г. Сковорода започатковує розвиток національної символіко-антропоцентричної «філософії серця», бо, як стверджує філософ, серце формує пізнання, мудрість людської особи, її гідність та волю духу. Український Сократ акцентує на ментальних цінностях свого народу: високій духовності, моральній досконалості, прагненні до свободи, добробуту, правди і справедливості, здатності до самопожертви [2].

Саме егалітарна соціалізація є співзвучною практиці особистісно-орієнтованого (ненасильницького) підходу в освіті як найбільш прогресивної та продуктивної спільноти рівноправних індивідуальностей різної статі. У цьому розумінні вихідні положення особистісно-егалітарного підходу як базової стратегії соціалізації особистості охоплюють реалізацію ідеї рівноправ'я статей та їх взаємозамінність і утвердження

егалітарного світогляду: компетентність як обізнаність із нормативами статеворольової поведінки, чуйність як створення умов для повноцінного розвитку представників різної статі попри статеві стереотипи та упредження та толерантність як повагу до основоположних прав та свобод людини [3].

Соціалізація забезпечує входження молоді у культуру суспільства і є найважливішим чинником, що визначає конструювання її власної, унікальної ідентичності, суб'єкту активність у процесі самотворення «Я». У контексті нашого дослідження важливою є думка М. Боришевського, який визначає духовність як багатовимірну систему в структурі свідомості та самосвідомості: «...у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються актуальні морально релевантні потреби, інтереси, погляди людини, її ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності, спрямованої на подолання зла та творення добра» [4, с. 187]. Саме тому суттєвою характеристикою духовності є дієвість, конструктивно-перетворювана сила ціннісних орієнтацій, якими особистість оволоділа. Вчений вважає необхідною умовою формування в особистості громадянських якостей, а детермінантою становлення її духовності — адекватний розвиток національної самосвідомості [5, с. 317]. Дороговказом для патріотичного виховання дітей та молоді слугують слова Великого Добротворця Василя Сухомлинського: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості».

Розглядаючи сутність духовності в системі фундаментальних філософських, теологічних і психологічних понять, зокрема співвідношення духовності особистості та людської тілесності, духовності й моральності, духовності і свободи тощо, М. Савчин наголошує: «Духовна основа людини — це її внутрішня особа...» [6, с. 79]. Суголосною є думка Т. Говорун, яка вважає виникнення та функціонування ідентичності результатом процесу самосвідомості особистості, тобто самовизначення і конструювання особистістю себе, своєї Я-концепції, що включає різні рівні і види ідентичностей, вибір яких визначається ядерним утворенням особистості — Self (особистісним смислом) [7, с. 10–11]. Міркуючи про те, яка сила пов'язує психіку, душу і дух в єдине ціле, В. Татенко підкреслює, що «такою онтичною силою володіє наше «я», яке поєднує, синтезує, інтегрує і знімає в собі організмічне (мозок), психічне (індивід), душевне (особистість) і духовне (суб'єктність) у індивідуально-неповторному, унікальному вчинку життєздійснення, що підносить людську істоту до рівня індивідуальності» [8, с. 69].

В основу егалітарної моделі педагога покладені провідні ідеї гуманістичної психології та педагогіки, інтеграція компетентнісного, особистісно-егалітарного та суб'єктно-вчинкового підходів, принципи саморозвитку, аксіологічності, діалогічного стилю спілкування, культуродоцільності, комплексності, цілісності тощо. Егалітарну особистість майбутніх педагогів ми розглядаємо як суб'єкта самотворчості, відкриту, самодостатню, гендерно компетентну особистість, що сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей в особистісному та професійному життєздійсненні [9, 10].

Вирішення широкого кола методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням та нарощуванням творчо-духовного потенціалу зростаючої особистості, потребує формування егалітарно-освітнього середовища як екоментального, дружнього та безпечного до дітей та молоді на принципах гуманізму, дитиноцентризму, егалітаризму, партнерства, рівноцінності та паритетності статей, активності особистості та її суб'єктності, з широким діапазоном особистого життєвого вибору та самореалізації.

Наш досвід розроблення та впровадження просвітницьких курсів для педагогів («Інтерактив з елементами психогеографії в освітньому процесі Нової української школи», «Відкриті освітні студії: формування простору поваги прав людини в освітньому середовищі»), реалізація польсько-українського проекту для волонтерів — представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, різних установ і закладів Польщі та України «Зміцнення прихильності людей до волонтерства для біженців з України. Мотивація волонтерів та наміри волонтерства — роль психологічних та соціальних чинників» тощо) на засадах особистісно-егалітарного підходу сприяв розширенню культуротворчого ментального простору всіх учасників педагогічної взаємодії та засвідчив важливість пошуку інноваційних технологій створення егалітарно-освітнього середовища як гуманітарної складової безпеки суспільного життя в Україні шляхом впровадження політики рівності та академічної доброчесності у контексті реалізації Концепції Нової української школи, Державної стратегії забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року.

Список використаної літератури

1. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / Г. О. Балл та ін.; за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Кікінежді О. М., Кізь О. Б., Василькевич Я. З. Концепція «сродної праці» Григорія Сковороди у духовно-інтелектуальному вихованні особистості XXI століття: психоло-

- гічний вимір. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 675–679. DOI: 10.34142//2708-4809.SIUTY.2022.168. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28310>.
3. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Суб'єктність як психологічна основа егалітарної педагогічної парадигми. *Проблеми емпіричних досліджень у психології» (до 120-річчя з дня народження С. Л. Рубінштейна)*. Київ : ГНОЗИС, 2010. Вип.4. С. 97–105
 4. Боришевський М. Й. Етюди психолога. Спогади (Per aspera ad astra). Київ ; Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2014. 223 с.
 5. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
 6. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія / 2-ге вид., перероб. й доп. Ів.-Франківськ : Місто Н. В., 2010. 508 с.
 7. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності : монографія. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2001. 240 с.
 8. Татенко В. Що знає про психіку, душу і дух людський сучасна психологія? *Світогляд*. 2012. Вип. 2. С. 62–70.
 9. Кікінежді О. М. Становлення егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. *«Humanitarium» / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький ; Ніжин : Лисенко М. М., 2019. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. С. 7–23. DOI: <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-43-1-7-22>.*
 10. Kikinezhdi O. M., Kiz O. B. Vasylykevych Ia. Z. The problem of professional development of future teacher in the context of the egalitarian paradigm. Professional competency of modern specialist: means of formation, development and improvement : monograph. Warsaw: BMT Eridia Sp. z.o.o., 2018. P. 351–364.